به بۆنەی بیست و شەشەمینساڵیادی دەرچوونی گۆڤاری (ڕامان)ـەوە

بۆچی گۆڤاری "ڕامان" لە تۆقەڵاندا مایەوە؟

حەیدەر عەبدوڵڵا

لەنێـو ئـەو لێشـاوە بەربـڵاوەی چاپەمەنـی و ڕاگەیاندنـی بێشـومار- نووسـراو، بیسـتراو، بینـراو- کـە هەریەکـەو دەیەوێت پەیامـی خـۆی بـە جەمـاوەر بگەیەنێت و مـەودای جەماوەرەکـەی فراوانتـر بـکات، زۆر زەحمەتـە گۆڤارێـک بیسـت و شـەش سـاڵ بەشـێوەی دەسـتەبژێر- نوخبـەوی بـەردەوام بێـت، نـەک هـەر دانەبەزێتـە مەیدانـی چەلەحانـەی نووسـینی بـێ بەهـا و دنیـای زەخرەفـەی بەنـاو ئـەدەب، بەڵکوو مانگ لـە دوای مانـگ، سـاڵ لـە دوای سـاڵ، لـە ڕووی فیکـرەوە زیاتـر بچڕژێـت و لـە ناوەرۆکـەوە پتـر بخەملێـت، وێجـا بـە هەوڵـی نەپسـاوەی سـتافێکی دڵسـۆز، بەشـێوەیەکی سروشـتی نمـا بـکات و بـەرەو بەرزتـر هەڵکشـێت.

لێرەدا، مـن نامەوێت لـە بەهـای هیـچ گۆڤارێکـی ڕۆشـنبیری، ئەدەبـی، مەعریفـی کـوردی کـەم بکەمـەوە، بـەڵام بـە حوکمـی ئـەوەی سـاڵانێکە بـە زۆرینەیـان ڕادەگـەم و بـەدەم خوێندنەوەیـان، ناوەرۆکیـان تەتەڵـە دەکـەم، دەتوانـم بڵێـم تـا ئێسـتا گۆڤـاری ڕامـان وەک پێشـەنگ ماوەتـەوە. ئەگـەر گۆڤـارە هـەرە باشـەکانی ئـەم بـوارە ئەسـتێرە بـن، بێگومـان ڕامـان وەک هەیـڤ وایـە و ڕووناکـی بـۆ هەمـووان پەخـش کـردووە. ڕاسـتەوخۆ، یـان ناڕاسـتەوخۆ، سـوودیان لـێ وەرگرتـووە، یـان بـا بڵێیـن بـە جۆرێـک لـە جـۆرەکان لاساییان کردووەتـەوە.

بیرمـە یەکـەم ژمـارەی بەنـاوی «تێڕامـان» دەرچـوو، لـە بەرگـەوە بـۆ بـەرگ خوێندمـەوە، هـەر لەوساوە هەسـتم کـرد دەسـتم بـە گۆڤـارە دڵخوازەکـەی خـۆم گەیشـتووە. لـە دووەم ژمارەیدا ناوەکەیـان بـە « ڕامـان» گـۆڕی، مـن «تێڕامان»کـەم پـێ مەعریفـی و لەبارتربـوو، چوزانـم! ڕەنگـە ئەوانیـش پاسـاوی خۆیـان هەبووبێـت.

بـە هەرحـاڵ، مانگانـە بەتاسـەوە چاوەڕێـی دەرچوونـی ئـەو گۆڤـارەم دەکـرد، نووسـین و

لێکۆڵینەوە و دیمانەی نووسەر و ئەدیبان تینووییەتییان دەشکاندم. ڕامان بە ئێستاشەوە، کە دوا ژمارەی (٣١٠)ی لەبەر دەستی منە، نەک لە بڕشت و ناوەڕۆکی ئاوەدانی خۆی نەکەوتووە، بەڵکوو هێندەی دی چڕوپڕتر و بەهادارتر بووە.

ئایا نهێنی مانەوەی ئەم گۆڤارە بە سەردەستە و پێشەنگی گۆڤارە کوردییەکان چییە؟ من لەلای خۆمەوە دەمەوێت لە خوارەوە بە چەند خاڵێک مشتێک لە خەروارێک، وەرامی ئەم پرسیارە بدەمەوە:

یەکەم: ڕامان لەو گۆڤارانە نەبووە هەر بابەتێکی بۆ بێت بڵاوی بکاتەوە، یان لەبەر خزمایەتی و حزبایەتی و دۆستایەتی، ئاستی ناوەڕۆکی گۆڤارەکە بە بابەتی بێسەروبەر و لاوەکی دابەزێنێت. بەداخەوە، زۆرێک لە بڵاوکراوەکان بەردەوام ڕەچاوی ئەم جۆرە شتانەیان کردووە و دەیکەن. بابەتی مردوو، یان بێ هێز و پێز، لە گۆڤاری ڕامان جێگەی نەبووەتەوە. جگە لەمەیش، من بیستوومە جاری وا هەبووە بابەتی نووسەرێکی شۆرەتداریان ڕەت کردووەتەوە و هی نووسەرێکی تازەپێگەیشتوویان بڵاوکردووەتەوە، چونکە بابای نووسەر هەرچەند نێودداریش بێت، ئەمە مانای وا نییە هەموو بابەتەکانی باش و بەهێز بن، یان لەگەڵ ڕێڕەوی ئەواندا تێک دەکاتەوە، ئەمەیش دەرخەری ئەوەیە ڕامان خودان نەهجێکی تایبەت بە خۆیەتی. نووسەرێک ئەگەر بیەوێت بابەتێکی لەوێ بڵاوببێتەوە، دەبێت ئاگاداری شێوازیان بێت، پێشتر بە لانی کەم چەند ژمارەیەکی ئەو گۆڤارەی خوێندبێتەوە، نابێت بابەتی دووبارە، یان سواو و پواو بێت. نووسەرێک بە جۆر و ستایلی نووسینی ئەم گۆڤارە فرچکی نەگرتبێت و دەستوپەنجەی لەگەڵ نەرم نەکردبێت، یان بە ئاراستەکەی ڕانەهاتبێت، ئەستەمە بتوانێت لەگەڵیاندا بەردەوام بێت.

ئەدەبی خێرا «الأدب السريع»، وەک خواردنی خێرا «فاست فود» وایە، چێژێکی ڕووکەشی هەیە، بەڵام زۆرجار زیانی زۆرترە لە سوود، هەرزەحەز و سادەخوێنان حەزی پێ دەکەن، ورووژاندن و چێژ ڕەچاو دەکرێت و هەواداری زۆرە، بەڵام لە کۆتاییدا تێ دەگات چۆن کاتی خۆی بە زایە داوە. هەر هیچ نەبێ خوێنەری جیددی بەلایەوە ناچێت، ڕامان لەم جۆرە نووسینانە بەدوورە و هەرگیز شتێکی وام تێدا نەدیوە. خوێنەری ڕامان دەبێ پاشخانێکی فیکری و ئەدەبی هەبێت، دەنا نە تێی دەگات و نە پێی دەگات.

دووەم: زمان و ڕێنووس.. دەتوانم بڵێم لە هەموو گۆڤارە کۆن و نوێیەکانی کوردی، ڕامان تاکە گۆڤارە زمان و ڕێنووسێکی دروست و تەواوی هەیە. ئەمە هەر من نیم ئەم شایەتییەی بۆ دەدەم، زۆرینەی نووسەر و ئەدیبان، بەتایبەت ئەوانەی سەروکاریان لەگەڵ زمان و ڕێنووسدا هەیە، ددان بەم هەقیقەتەدا دەنێن و لەم بارەوە ڕامان بە سەرمەشق دادەنێن. دەزگای وەشان و پەخشکردن، ئەگەر دەستەڵاتی پێداچوونەوە و داڕشتنەوەی بڕێک لە ڕستە و چاککردنی ڕێنووسی نەبوو، باشتر وایە دایخەن، چونکێ هەر بەڕاستی ئابڕووی زمان دەبەن. چۆن دەکرێت لە یەک لاپەڕەدا، چەندان هەڵەی ڕێنووس و کەموکووڕیی داڕشتن هەبن، با بابەتێک جوانترین پەیام و باشترین ناوەڕۆکی هەبێت، کە زمانێکی پاراو و کوردییانەی نەبوو، با هەر نەبێت. جێگەی داخە، جاری وا هەبووە تەلەفۆنم

لەگەڵ سەرنووسەرێک کردووە، گوتوومە کاکە گۆڤارەکەتان پڕە لە هەڵە و پەڵەی زمان و ڕێنووس، لە وەرامدا گوتوویەتی: ئەو نووسەرانەی بابەتمان بۆ دەنێرن مەرجیان ئەوەیە نابێت کەس بە زمان و ڕێنووسیاندا بچێتەوە، یان هەر نووسەر و ڕێنووسی خۆی هەیە و هێشتا ماویەتی ڕێنووسێکی یەکگرتوومان هەبێت! بە دەیان جار بۆم نووسیون و پێم گوتوون، ئەم بابەتە کۆتایی هاتووە، دەمێکە ڕێنووسی کوردی سەرپێ کەوتووە، هیچ زمانێکیش بێ گرفت نییە، ئەوەتە زمانی عەرەبی دەنووسن «شؤون، شؤن، شئون»، ئەمانە شتی لاوەکین و مەسەلە بنەڕەتییەکانی زمانی کوردی چارەسەر کراون، تەنانەت بەشێکیان تا ئێستایش نازانن جیاوازیی نێوان ڕێنووس و ڕێزمان بکەن، وەک: «وشتر خەت پیشەم نییە قەت»، بابەتەکان تێکەڵوپێکەڵ دەکەن و هەر تیرە و لە کەندالێک دەدەن. من پێشنیاز دەکەم بۆ ڕاستکردنەوەی ڕێنووس و چاککردنی زمان بە وردی گۆڤاری ڕامان بخوێننەوە، چونکە فەرهاد شاکەلی، کە خۆی پسپۆڕی زمان و ڕێنووسی کوردییە لە چاوپێکەوتنێکدا دەڵێت: «لە کوردستان جگە لە گۆڤاری ڕامان، هیچ بڵاوکراوەیەک ڕێنووسی تەواو نییە.» بەداخەوە، هەیە لەسەر زمان و ڕێزمان دەنووسێت، کەچی زمانی داڕشتن و تێگەیاندنی وێرانە! لێرەوە جێگەی خۆیەتی بڵێم، ئەو گەنجانەی دەیانەوێت بە زمانێکی بێ گرێوگۆڵ و ڕەوان بنووسن، با گۆڤاری ڕامان وەک قوتابخانەیەک تەماشا بکەن و بە وردی بیخوێننەوە.

سێیەم: هەر لە سەرەتای دەرچوونی (ڕامان) ـەوە، بایەخێکی زۆر بە دیداری ئەدیب و نووسەر و ڕۆشنبیران دراوە، نەک تەنیا لەیەک بواردا، بەڵکوو لە هەموو کایەکانی: ئەدەب، ڕۆمان، شیعر، چیرۆک، مێژوو، پەخشان، زمان، هونەر، شانۆ، دەستنووس... کەسی دیمانە لەگەڵکراویان وەک تاڤگە هەڵڕشتووە و بە پشوویەکی درێژ، هێمنانە هەموو دوڕ و گەوهەرەکانیان لێ وەرگرتووە، وا ڕێکەوتووە پێشتر ژیاننامەی چەند کەسێک لەو کەسانەم خوێندووەتەوە، کە لە ڕامان دیداریان لەگەڵدا کراوە، بە قەد ئەو دیدارانەی سوودم وەرنەگرتووە. دیارە شێواز و چۆنیەتی پرسیارکردن و کەسایەتی دیدارساز، ڕۆڵێکی باڵا دەبینن. بۆ وەرگرتنی زانیارییەک، یان ساغکردنەوەی بابەتێک، نابێ ڕاستەوخۆ بچیتە نێو باسەکەوە، بەڵکوو دەبێت تەواوی دەوروبەر و شتگەلی پێوەندیدار بناسێنیت، واتە بۆ گەیشتن بە مرواری، دەبێ تەواوی دەریا و قووڵییەکەی تەی بکەیت. ئەوەی من لە ڕامان بەدیم کردووە، ئەو قووڵی و لێزانییەیە، هێمنی و پشوودرێژییە. ئێستایش تامی ئەو دیمانانەی پێشتر لە ڕامان خوێندوومنەتەوە بە نموونە: مەسعوود محەمەد، شوکر مستەفا، مارف خەزنەدار و عەبدولکەریم شێخانی و ع.ع. شەونم و چەندانی دیکە، لە بیر و هۆشم ماونەتەوە و ماکیان گرتووە.

چوارەم: ڕامان لە ساغکردنەوەی دەستنووس و دیوانی شاعیرانیشدا پێشەنگ بووە، خۆی لە دەمەدەمێ و وەڵامی بێکەڵک بواردووە. هەموومان دەزانین کەسێک بیەوێت دیوانێک یان، دەستنووسێک ساغ بکاتەوە، دەبێت ئەزموونێکی زۆری ئەدەبی هەبێت، لەبواری زمان ئەگەر مەعلانیش نەبێت، شارەزاییەکی باشی هەبێت، ناکرێ کەسێک دەستنووسێکی دوو سەت ساڵ بەر لە ئێستا ساغ بکاتەوە، کەچی هیچ لەبارەی زمان و شێوازی ژیانی پێشینان نەزانێ و هەرە

لـە بـڕە دەرنـەکات، هەروەهـا دەبـێ ئەمانەتپارێـز بێـت و بـە ئـارەزووی خـۆی، یـان کەسـانی دیکـە، کەموزیـادی نـەکات. بـەدەر لەوانەیـش، دەبـێ هێمـن بێـت و ڕووبیـن و ڕووکەشـانە بڕیـار نـەدات، لێـرەوە گەورەیـی ڕامـان دەردەکەوێـت. کاتـی خـۆی نووسـەرێک لێکۆڵینەوەیەکـی بـۆ ڕامـان ناردبـوو، پێیـان گوتبـوو هێشـتا پێویسـتی بـە دەوڵەمەندکـردن و سـاغکردنەوەی زیاتـر هەیـە، ئێمـە بـەم شـێوەیە بڵاوی ناکەینەوە. لێرەدا ڕامان ڕۆڵـی سەرپەرشـتیارێک دەبینێـت و نووسـەران پێدەگەیەنێـت، هـەروەک چـۆن گۆڤـارە زانسـتی و ئەدەبییەکانـی جیهـان فلتـەری خۆیـان هەیـە و بابەتـی لاواز و نیوەچـڵ و ناڕاسـت بڵاوناکەنـەوە، (ڕامان)یـش بـە هەمـان شـێوەیە و هیـوادارم هـەرواش بمێنێتـەوە.

پێنجـەم: ڕوونـە، گەلـی کـورد بـەوە شـۆرەتی دەرکـردووە کـە هەموویـان شـاعیرن، لەوەتـەی بەربەسـتی کێـش و سـەرواش نەمـاوە هـەر کـێ هەڵدەسـتێت دەتوانـێ شـیعری ئـازاد بنووسـێت و نـاو لـە خـۆی بنێـت شـاعیر، لـە تـۆڕە کۆمەڵایەتییەکانـدا بـە سـەدان کـەس لێدوانـی جـوان و سەرنجڕاکێشـی بـۆ بنووسـن و بیبەنـە کەشـکەڵانی فەلـەک، کەچـی لە بنچینـەدا هیچـی بەسـەر هیچـەوە نەبێـت، نـەک پێوەنـدی بە شـیعر، تەنانـەت بـە میعریشـەوە نەبێـت. لەنێـو ئـەو هەمـوو پاشـاگەردانییەی لـە بـواری شـیعردا هەیـە، ڕامـان بایەخێکـی زۆری بـەو بـوارە داوە.

یەکـەم: لـە ڕیزبەنـدی بابەتەکانـدا بـە پێچەوانەی هەمـوو گۆڤـارە ڕۆشـنبیری و ئەدەبییەکان، شـیعری خسـتووەتە پێشـەوە، ئەمەیـش بـۆ ئـەوەی پێمـان بڵێـت شـیعر دایکـی ڕەسـەنی پەخشـان و ڕۆمـان و شـانۆ و تێکـڕای کایـە ئەدەبییەکانـە، ئـەدەب بەگشـتی زادەی شـیعرە.

دووەم: هەڵسـەنگاندن و وردبینـی و ئەدەببینـی بـۆ شـیعرەکان دەکات، ئاخـۆ لـە ڕووی زمـان و داڕشـتنی شـیعرییەوە چۆنـن؟ تـا چەنـد خزمـەت بـە بـواری ئـەدەب دەکـەن؟ تەنانـەت ئەوانـەی شیعرەکانیشـیان ڕەت دەکرێنـەوە، ئەگـەر بـە ئیدراکـەوە لـە بابەتەکـە بڕوانـن، سـوودی زۆر لـە کەموکوڕییەکانیـان وەردەگـرن و بـە شـێوەی دیکـە و زمـان و داڕشـتنی تـر تێهەڵدەچنـەوە. ڕامـان بـۆ ئەوانـە وەک مەشـقگە و پاڵاوگەیەکـە، هـەم پێیـان دەگەیەنـێ، هـەم تێیـان دەگەیەنـێ.

شەشـەم: ئـازاد عەبدولواحید، ڕاسـتییەکەی بۆیـە خسـتمە دواوە، بـۆ ئـەوەی بڵێـم هـەر پێنـج خاڵەکـەی پێشـوو زیاتـر لـە سـایەی فـەزڵ و هونـەری ئـەوەوەن، ئەگەرچـی ستافەکەیشـی ماندوونەناسـانە کاری بـاش و گەورەیـان کـردووە، لـێ ئـەو هاوسـەنگی و جوانـی گۆڤارەکـەی ڕاگرتـووە. وەک دەبینیـن ٣١٠ ژمـارەی لـێ دەرچـووە، کەچـی ئـەو زاتـە هێشـتا هـەر دەڵێـی لـە ژمـارەی یەکەمـدا کار دەکا، بـە گڕوتینێکـی زۆرەوە هەمـوو هـەوڵ و تەقەللایـەک بـۆ پتـر دەوڵەمەندکـردن و جوانکردنـی ئـەم گۆڤارە دەدات. هەرکەسـێک بابـەت و دیمانـە و لێکۆڵینەوەکانـی ئازاد عەبدولواحیدی خوێندبنـەوە، دەزانـێ جـۆری کتێـب و بابەتەکانـی چەندە باڵا و بەهادارن. لێرەوە وەک وەفایـەک ئـەوە دەدرکێنم، کـە نووسـینەکانی ئـازاد عەبدولواحیـد و ڕامانەکـەی بـۆ مـن بـوون بـە فێرگەیـەک، دەیـان وانـەی زمـان و ڕێنـووس و داڕشـتن و زانیاریـی ڕۆشـنبیری و ئەدەبـی لێـوە فێربـووم. ئـەو نووسـەرە لـە شـلکەی ژیانییـەوە، تەمەنـی خـۆی نـەزری نووسـین و ئـەدەب کـردووە، ئەگـەر لـە بابەتـە سـەرەتاییەکانی وردبیتـەوە بـۆت دەردەکەوێت، کـە ئـەو لـەو قۆناغەشـدا نەیتوانیـوە بابەتـی کرچـوکاڵ و لاواز بنووسـێت. کتێبەکانـی

لەسەر ئەختەر و شێخ نووری و چەندان شاعیری هاوچەرخی دیکە قووڵ و جیاوازن. هەر چۆنێک بێت، من پێم وایە ئازاد عەبدولواحید بووەتە سەرچاوەیەکی گرنگی زۆرینەی نووسەرانی کورد و گەلێک نووسەری لاو لە قوتابخانەکەی دەرچوون و ئێستا بە ئاگاییەوە دەنووسن و بەرهەمەکانیان بڵاودەکەنەوە، چونکە ئەگەر نووسەر ئاگایی نەبوو، نووسینەکانی سەریان لە هیچ دەرنەچێت، ئازاد عەبدولواحید لە ڕێگەی ڕامان و کتێبەکانییەوە، ئەو ئاگاییەی بۆ نووسەر و ڕۆشنبیران دروست کردووە. ئەو، لە هیچ سەرنووسەرێک ناچێت، تەنیا لەبەر وشەیەک، پیتێک، دەربڕینی نێو بابەتێک، چەندان جار گۆڤارەکەی لە چاپخانە گێڕاوەتەوە. سەلیقە و وردبینی و جوانووسییەکەی، جێگەی سەرنج و تێڕامان و سپاسە.

لێرەوە زۆر بە جوانی دەردەکەوێت، نهێنی و چیرۆکی مانەوەی گۆڤاری ڕامان و گەشەکردنی بەردەوامی چی بووە و چۆن بووە.

پوختەی قسان

لە سەردەمێکدا هەموو شتێک بەرەو سادەیی و ڕووکەشی چووە، تەعبیر لاواز بووە و نووسین برشت و بژوێنی نەماوە، هەتا کتێبێکی باش دەخوێنیتەوە، دەیان کتێبی بێ سوود لە بەردەمتدا قووت دەبنەوە، تا گۆڤارێکی دڵخواز و بە کەڵک دەدۆزیتەوە، چەندان گۆڤاری ئاڵووالا و ڕەنگاوڕەنگی بێ ناوەڕۆک دێنە بەردەستت. من لە ئەزموونی خوێندنەوەی چەندان ساڵەی خۆم، دەڵێم بابەتی سادە بۆ کەسێک بیەوێت بگاتە کاری گەورە و گرنگ و دەستەبژێر، نەک سوودی نییە، بەڵکوو ساردیشی دەکاتەوە، لە کۆتاییدا هەر بابەتێک فیکری و مەعریفی بێت و بە ئەدەبێکی قووڵ نووسرابێت لێی دەپرینگێتەوە و چێژی لێ وەرناگرێت. زۆر خوێنەری جیدیمان هەبووە، بەڵام چونکە هەر تەنیا بابەتی سادە و سواوی خوێندووەتەوە و هەڵنەکشاوە، ئێستایش هەر لە جێگەی خۆی قەتیس بووە و ناتوانێت لەو چوارچێوەیە دەربچێت کە بۆخۆی دایڕشتووە، بۆیە من وەک واقیع و هەقیقەت و وەفایەک، بۆ ئەو هەموو زانیارییەی هەر لە سەرەتای دەرچوونی گۆڤاری (ڕامان)ەوە تا ئێستا وەرمگرتووە، بە شانازییەوە دەڵێم: گۆڤاری ڕامان، باشترین گۆڤاری ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردییە و تەماخوازم هەروا لە ترۆپکدا بمێنێتەوە، چەند جار خوێندوومەتەوە و لە سەرنووسەرم بیستووە وتوویەتی: (من هەرگیز بە سەرنووسەری گۆڤارێکی لاواز و ئاست نزم ڕازی نابم، کەی هەستم بە لاوازی گۆڤارەکە کرد، دەست لە کارەکەم هەڵدەگرم).